

Het groeiend integriteitsprobleem van Nederland

Verhalen

De onlangs overleden etnoloog Claude Lévi-Strauss (1908-2009) poneerde ooit de stelling dat de onderverdeling der wetenschappen min of meer toevallig is.

Je hebt natuurkunde, sociologie en recht, maar je kunt je ook een wetenschap voorstellen die bosvruchten of de kleur bruin tot onderwerp van studie heeft. De gedachte van Lévi-Strauss is dat elke samenleving haar eigen aandachtspunten ontdekt en expertise verzamelt op terreinen die zij nodig heeft voor haar voortbestaan.

Aan deze stelling moest ik denken, toen ik onlangs in *de Volkskrant* een stuk las van Hans van den Heuvel, hoogleraar Integriteit van Bestuur aan de VU.

‘Hé’, dacht ik, ‘een professoraat in Integriteit van Bestuur. Daar heb ik nog nooit van gehoord. Bestaat dat ook al?’

Ja, het bestaat.

Kennelijk is het in onze maatschappij zover gekomen dat wij zo’n leerstoel nodig hebben. Integriteit is geen vanzelfsprekendheid meer. Vragen over integriteit van bestuur doen zich elke dag voor en spelen overal. Integriteit is een zaak van onderzoek en studie geworden.

Het artikel van Van den Heuvel begint met de vaststelling dat tegenwoordig ‘burgemeesters en wethouders vallen als de herfstbladeren van de bomen’. Als dat waar is, zou het verschijnsel zich slechts in één seizoen van het jaar afspelen, maar dat is al lang niet meer geval. Het hele jaar door worden de bestuurders opgeruimd, niet alleen als herfstbladeren, maar ook als vertrapte jonge sla, doodgevroren asperges of verdronken boerenkool. U kunt zelf de jaargetijden erbij invullen.

Wordt het erger? Een nijpende vraag, die je geneigd bent met ‘ja’ te beantwoorden, terwijl je ook niet wilt vallen in de kuil van het populisme waar het stinkt, waar niets deugt, vriendjespolitiek heerst en iedereen een graaier is. Maar toch.

Neem **Willem Vermeend** (PvdA).

Een uitstekend Kamerlid en later een uitstekende staatssecretaris van Financiën. Ook nog eens hoogleraar Europees fiscaal recht en Europese economie. Maar sinds hij uit de politiek is, lijkt het ware leven pas echt voor hem begonnen. Vele nevenfuncties verzamelde hij. Hij is commissaris bij onder andere *Randstad*, *NV Industriebank LIOF*, *Imtech* en *Free Record Shop*.

Verder is hij bestuurder bij *VNO-NCW*, lid van de raad van toezicht van de *Erasmus Universiteit*, voorzitter *Publiek Private Samenwerking (PPS) Netwerk Nederland*, voorzitter *Branchevereniging Ondernemers in de Kinderopvang*, voorzitter *Nederland Breedbandland* en lid van de adviesraad van *Homburg Invest*. Het kan zijn dat hij sommige van de functies al weer heeft neergelegd en andere heeft aangenomen, want in het old boys-netwerk van ondernemend Nederland gaan de changementen razendsnel.

Sommige mensen werken 25 uur per dag.

Maar bij *Afab*, waar Vermeend ook commissaris was, ging het mis. Niet lang na het debacle van de *DSB Bank* bleek ook *Afab* producten met torenhoge provisies te hebben verkocht. Toen het aan het licht kwam, trad Vermeend snel af. Tegenover *Vrij Nederland* zei hij: 'Ik kap ermee, want die praktijken bevallen me niet. En ik word niet goed geïnformeerd. Klaar.'

Niet goed geïnformeerd, klaar?

Dat zou je natuurlijk willen. Volgens Vermeend treft hem geen enkele blaam en was hij met de andere commissarissen direct in actie gekomen toen de *Autoriteit Financiële Markten* een boete had opgelegd. In augustus werd *Afab*-directeur Maaskant tot aftreden gedwongen, maar al veel langer was bekend dat *Afab* waardeloze producten verkocht. De Consumentenbond had erover geklaagd en toch was Vermeend erin gestapt. Misschien is het waar dat het bedrijf hem niet goed informeerde, maar hij had natuurlijk ook zelf zijn oor te luisteren kunnen leggen.

Op de lijst van *Transparency International* voor de minst corrupte landen staat Nederland op een redelijk eervolle zevende plaats. Nog wel. Het lijkt erop dat Nederland niet zozeer wordt geteisterd door het soort corruptie dat in Italië of in Zimbabwe gebruikelijk is, maar dat het meer te maken heeft met het onvermogen om iets groots aan te pakken.

'Wij zijn allemaal maar amateurs', zei de Amsterdamse burgemeester **Job Cohen** (PvdA), toen hem werd gevraagd waarom de kosten bij de aanleg van de Noord-Zuidlijn zo uit de hand waren gelopen. Dat is een vreemd antwoord. Niemand verlangt van een burgemeester dat hij zelf gaat boren, maar als manager moet hij wel een professional zijn in het aantrekken van de juiste deskundigen. Dat is zijn verantwoordelijkheid, waarvoor hij niet mag weglomen als er iets misgaat.

Vallende bestuurders heb je in alle soorten en maten, van hoog tot laag, van banken tot bedrijfsleven, van gemeente tot provincie en Rijk, van Den Haag tot aan New York. Ook Nederlanders in het buitenland zijn er kwetsbaar voor. Zo kwam het einde van een carrière in zicht toen bleek dat **Evelien Herfkens** (PvdA), naast haar salaris bij de VN van de Nederlandse staat ook nog een huursubsidie incasseerde van 280 duizend dollar. Dat was in strijd met de regels, maar Herfkens meende in Manhattan recht te hebben op een woning met uitzicht.

Aanvankelijk wilde Herfkens niets terugbetalen, maar onder druk van minister Verhagen van Buitenlandse Zaken kwam er in 2008 een soort compromis uit de bus. Herfkens hoefde de vergoeding niet terug te betalen, maar in plaats daarvan zou ze tegen het symbolische bedrag van één dollar een jaar lang als consultant voor de VN-Millennium Campagne gaan werken. Mooi, maar wat opvalt, is de schaamteloosheid van het compromis. Kennelijk verdient zo'n consultant: 280.000 - 1 = 279.999 dollar.

Een leuk bijbaantje, maar het voorstel van VVD-Kamerlid Arend Jan Boekestijn om Herfkens de volle mep te laten terugbetalen, haalde het niet in de Tweede Kamer. In veel gevallen zijn de bestuurders aan het wankelen, maar zijn ze nog niet gevallen. In tijden van financiële crisis groeit hun aantal gestaag. Het recente slagveld overziende, zijn er ten aanzien van de integriteitsvraag drie categorieën te onderscheiden: het bankwezen, de rijksoverheden en het koningshuis.

De categorie van het bankwezen is voornamelijk DSB-gerelateerd. Hier komen wij **Frank de Grave**, **Ed Nijpels**, **Gerrit Zalm** en **Robin Linschoten** tegen. Allen VVD'ers, maar dat was volgens *de Volkskrant* meer toeval dan planning. DSB-eigenaar Scheringa is zelf lid van het CDA.

Frank de Grave, die weer snel bij DSB weg was, zou *De Nederlandsche Bank* (DNB) hebben gewaarschuwd. Mocht De Grave de waarheid spreken, dan heeft hij zijn integriteit gered. Wel kun je je afvragen waarom hij überhaupt bij zo'n bank ging werken.

Dezelfde vraag kan ook worden gesteld aan Gerrit Zalm. Bij DSB werd Zalm financieel directeur en lid van de raad van bestuur. Wouter Bos haalde hem binnen als de redder van ABN Amro, en dat zou achteraf weleens Zalms redding kunnen zijn.

Ed Nijpels, die in 2004 tot commissaris werd benoemd, zit er misschien wel het diepste in. Hij was ooit een enthousiast minister van VROM, maar hij mist een financiële achtergrond. Toen bij de DSB opnieuw berichten opdoken over vergiftigde koopsompolissen en ongehoord hoge provisies trad Nijpels af. Tegelijkertijd verklaarde hij dat dit niets te maken had met de negatieve publiciteit, maar alles met zijn benoeming tot bestuursvoorzitter van pensioenfonds ABP.

Nijpels zag zich genoodzaakt toe te zeggen dat hij opstapt bij het ABP als onderzoek zou uitwijzen dat hij een scheve schaats had gereden. Intussen loopt er zo'n onderzoek. Het resultaat moet binnenkort bekend worden, want volgens de minister van Financiën is het ongewenst dat bestuurders als Zalm en Nijpels blijven 'bungelen'. Na vallende en wankelende bestuurders, hebben wij nu ook bungelende bestuurders.

In dat onderzoek wordt ongetwijfeld ook de rol betrokken van DNB-president **Nout Wellink** (CDA). Na de affaire met *Icesave* is door het omvallen van DSB opnieuw de vraag gerezen of het toezicht van DNB wel toereikend was. Wellink wordt verweten dat Scheringa destijds ten onrechte een vergunning is verleend.

Bovendien zou De Nederlandsche Bank informatie hebben gelekt. Wellink (66) wil zijn functie graag met een termijn verlengen, maar wanneer het onderzoek negatief voor hem uitpakt, zit er voor hem niets anders op dan met pensioen te gaan.

Niet betrokken bij DSB, maar wel behorend tot deze categorie is **Hans Wiegel** (VVD). Onlangs raakte Bouwhuis Vastgoed, een fonds waarbij Wiegel betrokken is, in financiële moeilijkheden. Eerder trad Wiegel op in reclamespotjes voor Bouw State III, een obligatiefonds van Bouwhuis Vastgoed. Nadat een voice-over in het spotje meedeelt dat wij ‘u daarom de zekerheid bieden van een gegarandeerd rendement’, roept Wiegel: ‘Daar kunt u op rekenen!’.

Helaas.

Advocaat **Dion Bartels** waarschuwde in de Volkskrant dat beleggers weleens hun geld kwijt kunnen zijn. Volgens Bartels had Wiegel zich nooit voor dit soort ongefundeerde beloften mogen lenen. Inmiddels lijkt Wiegel het kwestietje moeiteloos te overleven, terwijl Bartels zelf door de *Orde van Advocaten* voor onbepaalde tijd is geschorst. Bartels zou zich schuldig hebben gemaakt aan agressieve klantenwerving en financieel wanbeleid.

Wij komen nu bij de dienaren van de overheid en krijgen te maken met minder VVD'ers. Drie burgemeesters raakten het afgelopen jaar in problemen: **Aleid Wolfsen** in Utrecht, **Gerd Leers** in Maastricht en **Ruud Vreeman** in Tilburg.

Aleid Wolfsen (PvdA) kwam in het nieuws toen hij een voor hem onaangenaam bericht over zijn wooncarrière uit de krant wilde houden. Journalisten werden onder druk gezet en een oplage werd

zelfs geheel vernietigd. Zijn ongelooflijk provinciale gedrag kostte Wolfsen bijna de kop, maar de raad liet hem uiteindelijk zitten. Met de journalisten dronk Wolfsen het af in een buurtcafé.

Ook naar Gerd Leers (CDA) is een onderzoek gestart. Hij zou zijn functie hebben misbruikt, toen hij met een vakantiehuis in Bulgarije het schip inging. Via overheidskanalen probeerde hij zijn persoonlijke bezittingen te redden, waarbij hij zelfs het plan had om een oude brandweerwagen cadeau te doen aan de Bulgaarse autoriteiten.

Beslist tragisch is het lot van Ruud Vreeman (PvdA). Hij gedroeg zich als een echte regent, die de zaken zelf wilde regelen zonder de gemeenteraad te informeren. Weer kwam er een vernietigend rapport. Als ontsnappingsprocedure zei Vreeman dat zijn eigen integriteitsprobleem nodig was geweest om een ander, veel gevaarlijker integriteitsprobleem te ontmaskeren.

Dat andere probleem heette **Hans Smolders**, het Tilburgse gemeenteraadslid dat ervan wordt verdacht steekpenningen te hebben gevraagd. Op de achtergrond speelden budgetoverschrijdingen bij de bouw van een theater en het afblazen van een groots opgezet winkelcentrum. Het ging om geld, maar misschien nog meer om een megalomane droom.

In dit rijtje overheidsdienaren mogen de namen van **Harry Borghouts** en **Marijke Vos** (beiden GroenLinks) niet ontbreken. Harry Borghouts, geroemd bestuurder en commissaris van de koningin in Noord-Holland. Deze provincie raakte 78 miljoen euro kwijt aan Icesave. Bij zijn pogingen het geld terug te krijgen, kwam Borghouts in conflict met de minister van Financiën, een strijd die hij verloor. Daar bovenop kwam dat Borghouts allerlei onmatige declaraties had geaccepteerd en er een keur aan nevenfuncties op nahield. Hij hield lang vast aan het pluche, maar trad toch af.

Met Marijke Vos is het evenmin goed afgelopen. Na een carrière als Kamerlid werd zij wethouder in Amsterdam. Al snel na haar aantreden kwam ze in opspraak toen bleek dat het gifschip Probo Koala vrijwel ongehinderd de Amsterdamse haven was uitgevaren. Ook hield Vos lang onder de pet dat haar plan tegen vervuulende auto's op niets uitliep. De wethouder overleefde een motie van wantrouwen ternauwernood en liet onlangs weten dat het 'na 16 jaar tijd is voor iets anders'.

En dan komen wij nu bij de laatste en allerhoogste categorie: het koningshuis. Staatshoofden en hun entourage worden geacht een voorbeeld te zijn, maar dat wil de laatste tijd niet erg lukken. Zo kwam uit dat via Paleis Noordeinde allerlei fiscale constructies lopen voor prinses **Christina** en de familie De Bourbon de Parme. Die constructies lopen onder meer via belastingparadijs Guernsey. De premier liet weten dat er juridisch niets onoorbaars gebeurt, maar de Kamer was not amused. Het volk trouwens ook niet.

Evenmin een succes is het plan van **Willem-Alexander** en **Máxima** om een villa te laten bouwen aan het strand van Mozambique. De premier moest de Kamer uitleg geven over een in de haast in het leven geroepen stichting van de kroonprins. Willem-Alexander zelf zei er slapeloze nachten van te hebben, maar zijn plannen laat hij niet vallen. Meer slechte publiciteit is nodig.

En dan ten slotte de affaire met **Edwin de Roy van Zuydewijn**. Zoals het zich nu laat aanzien, lijkt die door het koningshuis toch aanzienlijk meer te zijn tegengewerkt dan altijd is gedacht. Zijn toenmalige ontslag bij het *Bouwfonds* is mogelijkwerwijs ingestoken door het Kabinet der Koningin. De ombudsman gaat het allemaal onderzoeken, maar die heeft al heel wat tegenwerking van premier Balkenende moeten ondervinden. Hulde aan de ombudsman en een naar beneden gestoken duim voor de premier.

Het is een lange, trieste lijst geworden. Waarom doen al die gevallen zich juist nu voor? Een eenduidig antwoord is niet te geven, maar een aantal trends is zichtbaar. Daarbij is de financiële crisis niet de oorzaak, maar wel de aanjager. In het bankwezen is een deel van het old boys-netwerk uit elkaar gevallen.

Bestuurders bleken op functies te zitten, die nauwelijks in overeenstemming waren met hun kwaliteiten. Dat valt in goede tijden niet op, maar treedt in slechte tijden ineens pijnlijk aan de oppervlakte. De financiële crisis laat ook haar sporen na op het poldermodel. Plotseling worden er geen zoete broodjes meer gebakken.

Het onvermogen om binnen de SER tot een AOW-besluit te komen, is treffend. Tel daar de staatkundige verstening bij op. Van referendum tot de gekozen burgemeester: alle staatsrechtelijke vernieuwingen zijn getorpedeerd of onschadelijk gemaakt. Zo is bijvoorbeeld de burgemeester een figuur geworden aan wie wel veel macht wordt toegeschreven, maar die in feite machteloos is.

Voeg daaraan toe de toenemende tweedeling in de maatschappij, waarvan het vruchteloze immigratiedebat bijna dagelijks getuigt. En voeg daar ook nog eens de toenemende macht van Europa bij, die de burger het gevoel geeft dat hij in het geheel een klein radertje is geworden wiens mening niet telt. Die lethargische houding werkt op den duur catastrofaal op het controleren van bestuurders.

Zodoende zit Nederland met een groot integriteitsprobleem. Ooit zei Ruud Lubbers: 'Bestuurders en politici zijn als hoge bomen: ze vangen veel wind, mensen schuilen er graag onder, maar er wordt ook veel tegenaan gepist.'

Voor de hoge bomen is de wind een orkaan geworden. De mensen schuilen er niet meer onder, te gevaarlijk. Liever zouden zij de bomen omver pissen.